

Előszó

Az anyagi kultúra néprajzi kutatásának kezdetei, szemlélete, a néprajzi tárgyak gyűjtése elválaszthatatlan azoktól a gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatoktól, amelyek Magyarországon zajlottak az ipari forradalom korában, a 19. században és főleg annak is második felében. A belső vámhatárok kiegyezést (1867) követő eltörlése következtében Magyarországra áramló külföldi gyári tömegáru, valamint a terjedését segítő vasúthálózat fejlődése látványosan és gyorsan járult hozzá a magyarországi kézművesipar válságához. Xántus János és kortársai szeme láttára váltak divatosá a magyarországi falvakban, vidéki városokban a külföldi gyári termékek, és mentek tönkre a kézművesek. A magyar ipar megteremtése és a kézművesipar megmentése a kiegyezést követően még szorosan összetartozott, aminek látványos megnyilvánulásai voltak a bécsi világkiállítás (1873) Xántus János és Rómer Flóris által gyűjtött háziipari-néprajzi tárgyai, amely kollekció először a magyar művészi kézművesipar fejlesztését segítő Iparművészeti Múzeum, később a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek alapjait is jelentette. Az anyagi kultúra iránt érdeklődő néprajzkutatók a századforduló idején a kézzel készített tárgyak gyűjtését, dokumentálását és kutatását tartották a legfontosabbnak, a 19. század második felében is már sokszor emlegetett megállapítás, hogy „a 24. órában vagyunk”, a népi kézműves tárgyak kiszorulására-eltűnésére, gyorsan csökkenő szerepére és azok gyűjtésének fontosságára is vonatkozott. Az új néprajzos generáció vezető egyénisége, Jankó János gyűjtési programban is pontosan megfogalmazta a néprajz érdeklődésébe tartozó tárgyak három csoportját:

„Arra, hogy mi gyűjtendő, azzal felelhetünk csak, hogy minden gyűjtendő, amit a nép használ az ő mindennapos életében. Ezek eredetileg háromfélék: a.) a nép maga készíti a saját használatára, s ezek a néprajzi tárgyak, b.) a nép készíti, de nemcsak a saját személyes használatára, hanem ugyancsak a nép számára való eladásra, s ezek a háziipari tárgyak, c.) a nép a tárgyat készen veszi, de általánosan és jellegzetesen annak csak bizonyos fajtáját veszi s ezek a néprajzi értékű ipari tárgyak.”¹

A tárgyi világ néprajzi kutatója ekkor (de még az 1950-es években is) az első két tárgy-típus gyűjtését, kutatását tartotta a legfontosabbnak, az önellátás keretében és a „háziipari”, vagyis többek között a népi kézművesek, például fazekasok által készített tárgyakat. A gyári, ipari készítésű tárgyak, a boltokban, vásárokon megvehető tömeg-

áru sokáig nem tartoztak a néprajztudomány érdeklődési körébe, annak ellenére, hogy jelentőségük egyre szélesebb társadalmi közegben és földrajzi területeken vált meghatározóvá, míg főleg a népi kézműves vagy házilag készített tárgyak magasabb aránya leginkább csak a periferiális területeken volt jellemző a 20. század elejétől.

A Néprajzi Múzeum *A köznépi tárgyi világ differenciáltsága és változása a 18–19. századi Magyarországon* (K 109340) című OTKA-kutatási programban részt vevő kutatóinak (Granasztói Péter vezető kutató, Kemecsi Lajos, Kiss Kitti, Lackner Mónika, Tasnádi Zsuzsanna és Vida Gabriella) célja a tárgykészítés és -fogyasztás vizsgálata volt a 18. század második és a 19. század első felében, azaz Nyugat-Európában már az ipari forradalom, míg Magyarországon még a kézműves tárgyak korszakában. A tömeges és narratív források, múzeumi tárgyak és ikonográfiai ábrázolások elemzésével megvalósult a kézműves és az első gyári tárgyak készítéstörténetének, valamint fogyasztásuknak, szerepüknek a feltárása, rekonstruálása a felső polgári-nemesi és a falusi paraszti rétegek között elhelyezkedő, a mintaadásban kulcsszerepet játszó városi-mezővárosi közösségekben. A következő oldalakon a kutatási program első eredményei mellett olvashatók a tematika elismert hazai és határon túli kutatóinak (Flórián Mária, Szócsné Gazda Enikő, Nagy Zoltán) tanulmányai is, melyeknek köszönhetően az olvasó kezében tartott kötet még teljesebb képet rajzol a magyarországi tárgykészítés és -fogyasztás 18–19. század fordulójára jellemző gyári és kézműves-technológiai, használati, társadalmi és gazdaságtörténeti sajátosságairól. A kötetben szereplő kutatások sikeresen kapcsolják össze az írott vagy ikonográfiai történeti források tárgyi világra vonatkozó adatait a múzeumokban őrzött tárgyakkal, és így bővítik, gazdagítják a róluk, a néprajzi tárgyokról szerzett ismereteinket.

JEGYZETEK

- 1 Idézi Bodó Sándor *A Múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában* (Budapest, 2016) című akadémiai doktori értekezésében (149. p.). Az eredeti szöveg forrása: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, K. 736. Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. 35. doboz, 294. irat. 1910. 03. 07.